

УДК 159.942

orcid.org/0000-0001-8046-3811

doi.org/10.26661/2310-4368-2018-2-14-04

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ

Я.І. Дубяга

*аспірантка кафедри психології та соціальної роботи
Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України
yana_cz@i.ua*

Дубяга Я.І. Теоретичне обґрунтування емоційного інтелекту особистості як психологічного феномену.

В статті проаналізовано та систематизовано наукове бачення сутності, структури та функцій емоційного інтелекту особистості у сучасних дослідженнях. Визначено, що з точки зору представників «моделі здібностей», емоційний інтелект це сукупність здібностей, зосереджена на емоціях та їх взаємодії з мисленням, тоді як погляди представників «змішаних моделей» відображають розуміння емоційного інтелекту як інтегральної властивості особистості, сукупності певних особистих якостей. Проведено порівняльну характеристику структури емоційного інтелекту. Проаналізовано та виокремлено основні функції емоційного інтелекту: регулятивну, адаптивну та стресозахисну. Виявлено функціональні особливості емоційного інтелекту. Визначивши відмінності у підходах до розуміння сутності емоційного інтелекту доведено, що дослідження емоційного інтелекту носять переважно феноменологічний характер, який демонструє його складність та багатоаспектність.

Ключові слова: емоційний інтелект, «модель здібностей», «змішана модель», функціональні особливості, розумові здібності, особисті якості людини.

Dubyaga, Y.I. Theoretical background of emotional intelligence as a psychological phenomenon. The article analyzes and systematizes the scientific vision of the essence, structure and functions of emotional intelligence of an individual in modern research. It is determined that from the point of view of representatives of the "model of abilities," emotional intelligence is a set of abilities focused on emotions and their interaction with thinking, while the views of representatives of "mixed models" reflect the understanding of emotional intelligence as an integral property of an individual, a set of certain personal qualities. The comparative characteristic of the structure of emotional intelligence is carried out. The basic functions of emotional intelligence are analyzed and singled out: regulatory, adaptive and stress-proof. The functional features of emotional intelligence are revealed. Having determined the differences in the approaches to understanding the essence of emotional intelligence, it has been proved that the research of emotional intelligence is mainly phenomenological, which demonstrates its complexity and multivariate nature.

Keywords: emotional intelligence, "model of abilities", "mixed model", functional features, mental abilities, personal qualities of an individual.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації сучасного світу виникає, на наш погляд, необхідність балансувати інтелект з експансією знань, які наповнюють особистість та звільняють універсальну мову емоцій. Емоційний інтелект – це прорив внутрішньо особистісних технологій 21 століття, тому що емоції – це первинне джерело людської енергії та інформації. Розвиток та вивчення емоційного інтелекту - це критично важлива цінність на сучасному етапі людської еволюції, особливо в часи значних політичних, соціально-економічних, культурних перетворень, які спіткають сьогодні наше суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній психологічній науці емоційний інтелект людини вивчається вже достатньо давно. Дослідженням емоційного інтелекту займалися такі зарубіжні вчені: Дж. Мейер, П. Селовей, Д. Карузо (теорія емоційно-інтелектуальних здібностей), Р. Бар-Он (емоційний інтелект як сукупність взаємопов'язаних емоційних та соціальних компетентностей та навичок), Д. Гоулмен (емоційний інтелект як предиктор успіху у житті), Х. Вайсбах і У. Дакс (емоційний інтелект як уміння «інтелектуально» керувати своїм емоційним життям), С. Стайн, Г. Бук (емоційний інтелект як система емоційних вмінь). У вітчизняній психології ідею єдності афективних та інтелектуальних процесів, що належала Л. Виготському, розвивали С. Рубінштейн (інтелектуальний процес не можливий без участі емоцій) і А. Леонтьєв (мислення має емоційну (афективну) регуляцію).

Одним з перших російських дослідників емоційного інтелекту став Д. Люсін, що представив двокомпонентну теорію даного феномена [17]. І. Андреевою розглянуті передумови розвитку емоційного інтелекту, гендерні відмінності у виразності компонентів емоційного інтелекту, а також можливості розвитку емоційного інтелекту в процесі психологічного тренінгу [1]. Т. Березовська довела можливість розвитку емоційного інтелекту шляхом спеціально організованого навчання [3]. А. Панкратовою був проведений аналіз різних підходів до формування емоційного інтелекту й здібностей, що входять до його складу [23].

В Україні не так давно з'явилися дослідження з проблеми концептуалізації цього феномена, стресозахисну та адаптивну функції емоційного інтелекту вивчали Е. Носенко та Н. Коврига [21], емоційний інтелект як детермінант внутрішньої свободи особистості представлена в роботах Г. Березюк [4], науковцем С. Дерев'янко досліджено спосіб оптимізації процесу адаптації особистості та впливу психологічного тренінгу на розвиток емоційного інтелекту [8], емоційний інтелект як чинник професійного становлення фахівців розглянуто у роботах Ю. Бреус [5], В. Зарицька визначила ознаки наявності емоційного інтелекту у особистості [11] тощо.

Проблема розвитку емоційного інтелекту особистості є однією з мало розроблених і дискусійних у психологічній науці. Це пов'язано як із новизною, так і складністю та багатогранністю означеного феномена. У вітчизняній психології залишається недостатньо розробленою теоретична концепція емоційного інтелекту, тому ми вбачаємо необхідність продовжувати дослідження у зв'язку з неоднозначністю визначення сутності, структури, функцій, проявів та впливу емоційного інтелекту на життєдіяльність людини, її життя та професійну діяльність.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати та систематизувати наукове бачення сутності, структури та функцій емоційного інтелекту особистості у сучасних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. У дослідженнях підходів до вивчення емоційного інтелекту, даний психологічний конструкт розглядається виходячи із його структурних елементів (емоційних, вольових, особистісних). Так сформувалися дві групи моделей емоційного інтелекту: 1) модель ментальних здібностей, де емоційний інтелект – це сукупність здібностей, зосереджена на емоціях та їх взаємодії з мисленням (Дж. Мейер, П. Селовеї, Т. Бредбері, Д. Карузо, І. Андреева, Г. Гарскова, Є. Карпенко, С. Дубовик, О. Мельник та ін.); 2) змішана модель, в якій емоційний інтелект – це сукупність здібностей з додаванням персональних диспозицій, що не відносяться до здібностей (Р.Бар-Он, Д.Гоулман, К. Петрідес, Е. Фернхем, Н. Коврига, Е. Носенко та ін.).

Розглянемо більш докладніше визначення емоційного інтелекту представниками «моделі здібностей». Першою і найбільш відомою теоретично й емпірично розробленою моделлю емоційного інтелекту як набору здібностей, є концепція П. Селовеї (Peter Salovey) та Д. Мейєра (John D. Mayer), які визначили цей феномен, як здатність контролювати власні почуття та емоції, а також почуття та емоції інших, розрізняти їх і використовувати цю інформацію, щоб контролювати мислення і дії. На думку вчених, емоційний інтелект є частиною соціального інтелекту [24].

Називаючи емоційний інтелект фундаментальним елементом людської поведінки прибічники «моделі здібностей» характеризують даний феномен як здатність виявляти та розуміти емоції власні та інших людей [31]; як стійку ментальну здібність [1]; як здібність усвідомлювати емоції, досягати і генерувати їх, управляти емоціями [14]; як рівень здатності людини застосовувати зважені судження [18]; як здатність людини оперувати емоційною інформацією [5; 9]; як здатність розуміти та керувати емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу [6]; як психологічне утворення [17].

Американські психологи С. Стайн та Г. Бук називають емоційний інтелект системою вмінь, що дозволяє прокладати свою дорогу в складному світі: особисті, соціальні та виживальні аспекти загальних здібностей, здоровий глузд та чуттєвість - важливі складові емоційного інтелекту [25].

На нашу думку цікавим є те, що вчені одноставно наголошують на перевагах емоційного інтелекту, стверджуючи, що певна здатність чи сукупність певних здібностей сприятимуть можливості:

- контролювати мислення і дії (П. Селовеї, Д. Мейєр);
- управляти власною поведінкою та поведінкою інших людей (Т. Бредбері, Ю. Бреус, Д. Люсін);
- сприяти власному емоційному та інтелектуальному росту (Є. Карпенко);
- реалізувати свої цілі (С. Дубовик, Т. Драчук);
- забезпечувати адекватну емоційну поведінку (О. Мельник);

- вирішувати проблеми, забезпечити ефективне спілкування (І. Андрєєва);
- ефективно щоденно функціонувати (С. Стайн, Г. Бук).

Отже, з точки зору представників «моделі здібностей», емоційний інтелект є фундаментальним елементом людської поведінки, психологічним феноменом, що представляє собою сукупність здібностей, які забезпечують розпізнання, сприймання, розуміння власних емоційних станів та емоційних станів інших людей, а також наявність компетентності щодо перетворення емоцій, керування ними задля налагодження взаємовідносин та отримання бажаного результату взаємодії між людьми.

Перейдемо до аналізу поглядів щодо визначення емоційного інтелекту представниками «змішаних моделей». Непрямими передумовами «змішаних моделей» емоційного інтелекту послужили концепція самоефективності А. Бандури [30], теорія самоактуалізації А. Маслоу, представлення про важливість емоційного життя в клієнт-центрованої терапії К. Роджерса [29]. В них підкреслюється важливість вміння усвідомлювати свої здібності і ефективно управляти своєю поведінкою відповідно до знанням про сильні і слабкі сторони своєї індивідуальності. Наприклад, А. Бандура описує психологічне функціонування людини в термінах безперервних взаємовпливів поведінкових, когнітивних і середових чинників. В даному динамічному процесі когнітивні компоненти відіграють центральну роль в організації та регулюванні діяльності людини [30]. Історично на цю групу концепцій вплинули когнітивні теорії емоцій, з одного боку, і позитивна психологія – з іншого.

Представники «змішаних моделей» (Р. Бар-Он, Д. Гоулмен, Д. Люсін, К. Петрідес, Е. Ферхнем, Н. Коврига, Е. Носенко, М. Шпак, О. Бантишева, А. Четверик-Бурчак) визначають емоційний інтелект як сукупність здібностей та особистих якостей людини.

Теоретична робота Р. Бар-Она комбінує те, що можна кваліфікувати як когнітивні здібності (наприклад, емоційна самосвідомість) з іншими особливостями особистості, які вважаються відмінними від когнітивних здібностей, наприклад, особиста незалежність, самоповага і настрої та визначає емоційний інтелект як безліч некогнітивних здібностей, компетентностей та навиків. Відповідно до уявлень Д. Гоулмена, когнітивна та емоційна системи можуть функціонувати з різним ступенем узгодженості. У людини з високим емоційним інтелектом емоції є істотним компонентом прийняття рішень в реальному житті, а у людини з низьким емоційним інтелектом емоції порушують контроль за поведінкою, приводячи до необдуманих, імпульсивних дій [7]. На думку К. Петрідеса і Е. Ферхнема, емоційний інтелект характеризується «сукупністю емоційних відчуттів, які розташовані в глибинних рівнях особистості» [31].

Українські вчені Е. Носенко та Н. Коврига в зміст емоційного інтелекту вкладають поняття «розумність», дають визначення емоційного інтелекту «як інтегральної характеристики особистості, яка реалізується в її здібностях розуміти емоції, узагальнювати їх зміст, виокремлювати емоційний підтекст у міжособистісних відносинах, регулювати емоції таким чином, щоб сприяти за допомогою позитивних емоцій успішній когнітивній пізнавальній діяльності та долати негативні емоції, які заважають спілкуванню чи загрожують досягненню індивідуального успіху» [21].

Також емоційний інтелект як інтегральну властивість особистості розглядають українські дослідники А. Четверик-Бурчак, М. Шпак, О. Бантишева, та наголошують, що ця властивість зумовлюється динамічною єдністю афекту та інтелекту через взаємодію емоційних, когнітивних, конативних і мотиваційних особливостей і спрямована на розуміння власних емоцій та емоційних переживань інших, забезпечує управління емоційним станом, підпорядкування емоцій розуму, сприяє самопізнанню і самореалізації через збагачення емоційного і соціального досвіду.

При цьому, представники «змішаних моделей» результатами та здобутками розвиненого емоційного інтелекту вбачають: успіх в житті (Р. Бар-Он, Д. Гоулмен, К. Петрідес, Е. Ферхнем); успішну пізнавальну діяльність, подолання негативних емоцій (Е. Носенко, Н. Коврига); самопізнання та самореалізацію (А. Четверик-Бурчак, М. Шпак, О. Бантишева).

Отже, погляди представників «змішаних моделей» зосередженні на розумінні емоційного інтелекту як інтегральної властивості особистості, сукупності певних особистісних якостей, які дозволяють пізнавати та впливати на власні емоційні стани та емоційні стани інших людей, а також допомагають у вирішенні життєвих проблем.

На протиріч вищезазначеним концепціям, де емоційний інтелект розглядається як здатність чи сукупність здібностей, М. Журавльова вважає, що теоретична модель емоційного інтелекту повинна

логічно вбудовуватися в загальну модель інтелекту. Розглядаючи емоційний інтелект у межах різних підходів (феноменологічного, генетичного, соціокультурного, ментального, структурно-інтегративного), вчена дійшла висновку, що саме структурно-інтегративний підхід, де інтелект представлений як форма організації ментального досвіду, є найповнішою і багатогранною системою розуміння суті інтелекту. Відповідно до цього, під емоційним інтелектом М. Журавльова розуміє особливу форму організації індивідуального емоційного досвіду у вигляді наявних емоційних структур, що породжують емоційний простір відображення і емоційні репрезентації, які будуються в межах цього простору [10].

Таким чином, аналіз тлумачень емоційного інтелекту доводить, що дослідження даного психологічного конструкту носять переважно феноменологічний характер, який демонструє його складність та багатоаспектність.

На наш погляд, розуміння емоційного інтелекту П. Селовеєм та Д. Мейєром найбільш повно розкриває сутність даного конструкту, при цьому акцентування уваги Р. Бар-Она на особистих якостях особистості є необхідним підґрунтям здійснення контролю над емоціями. Тому ми спираємося саме на ці погляди вчених які, на нашу думку, доводять феноменологічність емоційного інтелекту.

Визначивши відмінності у підходах до розуміння сутності емоційного інтелекту, проаналізуємо погляди представників «моделі здібностей» щодо структури даного психологічного феномену. В структуру емоційного інтелекту представники «моделі здібностей» (П. Селовеї та Дж. Мейєр, Т. Бредбері, І. Андрєєва, Г. Гарскова, Д. Люсін, С. Дубовик та Т. Драбчук) включають набір пов'язаних з емоційною сферою здібностей особистості щодо розпізнання, розуміння (вербалізація) та усвідомлення емоцій; диференціації, оцінки та аналізу емоцій; управління власними емоціями та емоціями інших людей.

Представники «змішаних моделей» (Р. Бар-Он, Д. Гоулман, К. Петрідес та Е. Фернхем, Е. Носенко та Н. Коврига, А. Четверик-Бурчак, А. Здойма, М. Шпак, С. Стайн та Г. Бук, К. Штайнер) крім відповідних розумових здібностей включають інтегральні характеристики особистості: емоційна саморегуляція поведінки та діяльності, самооцінка, самосприйняття, автономність, оптимізм, мотивація, самовдосконалення та саморозвиток, асертивність, самоконтроль, відповідальність, емпатія, толерантність, відкритість.

При цьому М. Журавльова, не підтримуючи погляди вчених, до складу емоційного інтелекту включає: 1) емоційний досвід (систему індивідуальних емоційних ресурсів, що обумовлює особливості емоційного ставлення суб'єкта до світу і характер емоційного відображення дійсності в індивідуальній свідомості); 2) емоційні структури (це психічні утворення, які в умовах емоційного контакту людини зі світом забезпечують можливість надходження інформації про події, що відбуваються, по емоційному каналу сприйняття і її перетворення, управління процесами переробки цієї інформації і вибірковість емоційного відображення); 3) емоційний простір (це суб'єктивний діапазон емоційного відображення, в межах якого відбуваються різного роду емоційні рухи); 4) емоційну репрезентацію (це актуальний емоційний образ тієї чи іншої конкретної події, суб'єктивно-емоційна форма «бачення» того, що відбувається, індивідуальна емоційна картина подій) [10].

Перейдемо до характеристики функціональних особливостей емоційного інтелекту як психологічного феномену. О. Наконечна, наприклад, досліджуючи специфіку професійної діяльності соціальних працівників, виділяє 5 функцій емоційного інтелекту: 1) відновлювана (передбачає відновлення емоційної рівноваги); 2) профілактична (спрямована на попередження емоційного вигорання, виникнення професійних конфліктів); 3) корекційна (полягає у виправленні негативного емоційного стану на позитивний); 4) розвивальна (передбачає розвиток тих чи інших якостей, що забезпечують високий рівень емоційного інтелекту); 5) контролююча (допомагає ідентифікувати емоційний стан з метою його регуляції) [20].

М. Шпак, проаналізувавши функціональні особливості емоційної інтелекту виокремлює його мотиваційну функцію. На думку дослідниці, мотиваційна функція реалізується у зусиллях людини спрямовувати власні емоції на користь досягнення мети діяльності. Разом з тим, М. Шпак вважає, що без спонукання людини до діяльності та наявності комунікативної компетентності, людина не зможе досягти поставленої мети, тому поряд з мотиваційною виокремлює функцію спонукання та комунікативну функцію емоційного інтелекту [27].

Розглядаючи наявні концепції емоційного інтелекту, О. Собченко доходить висновку, що окремі структурні компоненти емоційно-інтелектуального конструкта співвідносяться з певною групою здібностей (когнітивних, емоційних, адаптаційних, соціальних). На думку дослідниці, виділені групи здібностей наповнюють змістом функції, які реалізуються емоційним інтелектом, а саме: 1) інтерпретативна функція (сприяє накопиченню, систематизації знань, формуванню власного емоційного досвіду); 2) регулятивна функція (забезпечує адекватність зовнішнього вираження емоцій); 3) активізуюча (забезпечує гнучку спроможність до конгруентності у спілкуванні); 4) адаптивна та стресозахисна (актуалізують та стимулюють психічні резерви людини в ускладнених життєвих ситуаціях).

Е. Носенко та Н. Коврига однозначно вважають стресозахисну та адаптивну функції важливим фактором у з'ясуванні ролі емоційного інтелекту як особистісної детермінанти успіху життєдіяльності. Та доводять, що від рівня сформованості емоційного інтелекту залежать інтенсивність і частота стресових виявів у різних ситуаціях життєдіяльності [21]. Цієї думки дотримується й А. Нагорна та додає прогностичну функцію, як специфічну функцію емоційного інтелекту, завдяки якій стає можливим надситуативне реагування на стресор [19].

Отже, проаналізувавши погляди вчених щодо функціональних особливостей емоційного інтелекту, можна зробити такі висновки, що функції емоційного інтелекту мають такі особливості: вдало доповнюють одна одну; проявляються з різним ступенем інтенсивності; спрямовані на: відновлення емоційної рівноваги, регуляцію емоційного стану (зміни негативного емоційного стану на позитивний), зниження частоти стресових виявів, досягнення мети та успіху життєдіяльності.

Проаналізувавши погляди представників «моделі здібностей» та «змішаної моделі» щодо сутності, структури та функцій емоційного інтелекту, ми дійшли висновку, що даний психологічний феномен має двоїсту природу: для розпізнання, розуміння, інтерпретації, оцінки та аналізу емоційних явищ як власних так й інших людей необхідно мати певні розумові здібності; а для здійснення контролю (управління, керування) над власними емоціями (емоційними явищами) та емоціями інших людей потрібні певні особисті якості людини.

Підтримуючи погляди Е. Носенко та Н. Ковриги про те, що виявлення емоційного інтелекту опосередковано внутрішніми ознаками особистості [21], ми визначаємо необхідні особисті якості людини, які в свою чергу сприяють успішній міжособистісній взаємодії суб'єктів через спілкування та поведінку завдяки здійсненню емоційної регуляції та відновленню емоційної рівноваги: самомотивація (внутрішня мотивація емоційного реагування), емоційна стійкість, сумлінність, доброзичливість, відкритість новому досвіду, емпатія, самоконтроль, самооцінка, асертивність, самосвідомість.

Враховуючи вищевикладене, ми визначаємо **емоційний інтелект** як сукупність розумових здібностей (як вроджених так і набутих) щодо розпізнання та інтерпретації емоційних явищ (афектів, емоцій, почуттів, настроїв, стресових станів) з метою розуміння емоційної інформації та особистих якостей людини, які уможливають здійснення емоційної регуляції та відновлення емоційної рівноваги для забезпечення успішної міжособистісної взаємодії.

При цьому, основними функціями емоційного інтелекту, на нашу думку, є: *регулятивна*, завдяки якій відбувається регуляція психічної та поведінкової активності; *адаптивна* яка забезпечує активне пристосування людини до соціуму; *стресозахисна* яка сприяє запобіганню та подоланню стресу, збереженню психічного здоров'я, емоційного благополуччя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Емоційний інтелект беззаперечно є психологічним феноменом, який впливає на ефективність міжособистісної взаємодії, сприяє процесу адаптації людини в складних життєвих ситуаціях, має прогностичне значення при виникненні стресової ситуації та стресозахисні властивості. Та, все ж, у вивченні емоційного інтелекту фрагментарно представлені дослідження особистих якостей та властивостей людини, які потрібні для здійснення контролю над власними емоціями (емоційними явищами) та розпізнавання й розуміння емоцій інших людей задля подолання бар'єрів у спілкуванні, досягненню взаєморозуміння та успішної міжособистісної і соціальної взаємодії. Окрім цього, недостатньо вивченим є взаємозв'язок емоційного інтелекту та успішного здійснення професійної діяльності, можливостей професійної реалізації особистості. Саме цей напрямок вивчення емоційного інтелекту ми обрали для подальших досліджень.

Література

1. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект: исследование феномена / И. Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2006. – № 3. – С. 78 – 86.
2. Бантишева О. О. Взаємозв'язок емоційного інтелекту зі схильністю осіб юнацького віку до віктимної поведінки / О. О. Бантишева // Вісник № 121. – Серія : Психологічні науки. – 2014. – С. 25 – 29.
3. Березовская Т. П. Особенности развития эмоционального интеллекта старшеклассников / Т. П. Березовская // Психологический журнал. – 2006. - № 2. – С. 24 – 27.
4. Березюк Г. Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості / Г. Березюк // Психологічні студії Львівського ун-ту. – С. 20 – 23.
5. Бреус Ю. В. Емоційний інтелект як чинник професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій у вищих навчальних закладах : автореф. дисертації ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ю. В. Бреус ; наук. керівник В. Р. Міляева ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – Київ, 2015. – 20 с.
6. Гарскова Г. Г. Введение понятия «эмоциональный интеллект» в психологическую теорию / Г. Г. Гарскова // Тезисы науч.-прак. Конференции «Ананьевские чтения». – СПб.: Изд-во СПб.ун-та. – 1999. – С. 26.
7. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман; пер. с англ. А. П. Исаевой. – М.: АСТ: Астрель, 2011. – 478 с.
8. Дерев'яно С. П. Емоційний інтелект як чинник соціально-психологічної адаптації особистості до студентського середовища: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / С. П. Дерев'яно. – К., 2009. – 20 с.
9. Дубовик С. Г. Розвиток емоційного інтелекту сучасних менеджерів як умова їх успішної діяльності / С. Г. Дубовик, Т. І. Драбчук // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Серія : «Економіка і менеджмент». – 2014. – Вип.5(60) – С. 1–7.
10. Журавльова М. О. Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень / М. О. Журавльова // Наука і освіта : науково-практичний журнал Півд. наук. Центру АПН України. – 2009. – № 1/2. – С. 57 – 61.
11. Зарицька В. В. Емоційний інтелект : аналіз наукових теорій / В. В. Зарицька // Теорія і практика сучасної психології. – 2010. – Вип.1 – С. 27 – 22.
12. Зарицька В. В. Емоційний інтелект як складова готовності особистості до професійної діяльності / В. В. Зарицька // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія «Психологія». – 2014. – Вип.49 – С. 42 – 51.
13. Зарицька В. В. Ознаки наявності емоційного інтелекту у особистості / В. В. Зарицька // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія». – 2013. – Вип.19 – С. 74 – 79.
14. Карпенко Є. В. Методологічні настанови щодо вивчення емоційного інтелекту в парадигмі позитивної психотерапії / Є. В. Карпенко // Психологія особистості. – 2014. – № 1 (5). – С. 90 – 97.
15. Кулик Н. А. Емоційний інтелект : аналіз сучасних західних досліджень / Н. А. Кулик, Л. Л. Гільова // Проблеми сучасної психології. – 2018. – Вип.39 – С. 79 – 90.
16. Льошенко О. А. Особливості формування поняття «емоційний інтелект» / О. А. Льошенко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2012. – Вип.17.
17. Люсин Д. В. Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями: эмпирический анализ / Д. В. Люсин, О. О. Марютина, А. С. Степанова // Социальный интеллект : теория, измерение, исследования: сб. науч. тр. ; под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. – М.: ИП РАН – 2004. – № 4. – С. 129 – 140.
18. Мельник О. Емоційний інтелект і критичне мислення / О. Мельник // Наукові записки. (Серія «Психологія») – 2009. – Вип. 12 . – С. 122 – 131.
19. Нагорна О. А. Стресозахисна функція емоційного інтелекту / О. А. Нагорна // Психологічні перспективи. – 2012. – Вип.20 – С. 161 – 171.
20. Наконечна О. В. Структура емоційного інтелекту соціальних педагогів та соціальних працівників / О. В. Наконечна // «Молодий вчений». – 2017. – № 6(46). – С. 260 – 263.
21. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект : концептуалізація феномену, основні функції : [моногр.] / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – Київ, – 2003. – 158 с.
22. Павельчук С. Емоційний інтелект як феномен сучасної наукової та популярної психології / Софія Павельчук // Проблеми гуманітарних наук. – 2014. – Вип.33 – С. 153 – 163.
23. Панкратова А. А. Эмоциональный интеллект : о возможности усовершенствования модели и теста Мэйера-Сэловея-Карузо / А. А. Панкратова // Весник Московского университета. – Серія 14 : Психология. – 2010. – № 3 – С. 52 – 64.
24. Сергиенко Е. А. Тест Дж. Мэйера, П. Сэловея и Д. Карузо «Эмоциональный интеллект» (MSCEIT V. 2.0) : Руководство / Е. А. Сергиенко, И. И. Ветрова. – 2010. – М. : Изд-во «Институт психологи РАН» – 176 с.
25. Стивен Дж. Стайн. Преимущества EQ. Эмоциональный интеллект и ваши успехи / Стивен Дж. Стайн, Говард И. Бук. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2007. – 384 с.
26. Шпак М. Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень / М. Шпак // Психологія особистості. – 2011. – № 1(2). – С. 282 – 288.
27. Шпак М. М. Функціональні особливості емоційного інтелекту особистості / М. М. Шпак // Технології розвитку інтелекту. – 2016. Т. 2, № 3.
28. Штайнер К. Эмоциональная грамотность : интеллект с сердцем. Руководство по улучшению личных и профессиональных отношений / Клод Штайнер. – К. : ТОВ «НВП «Интерсервис». – 2016. – 302 с.
29. Хьелл, Л. Теории личности (Основные положения, исследования и применение) / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 1999. – 608 с.
30. Bandura A. Social foundations of thought and action: a social cognitive theory / A. Bandura. – Englewood Cliffs, NJ: rentice Hall. – 1986. – 340.
31. Bradberry, Travis and Greaves, Jean. (2009). Emotional Intelligence 2.0. San Francisco: Publishers Group West.

References transliterated

1. Andreeva I. N. Emocionalnyj intellekt: issledovanie fenomena / I. N. Andreeva // Voprosy psihologii. – 2006. – № 3. – S. 78 – 86.
2. Bantisheva O. O. Vzymozv'yazok emocijnogo intelektu zi shilnistyu osib yunackogo viku do viktimnoyi povedinki / O. O. Bantisheva // Visnik № 121. – Seriya : Psihologichni nauki. – 2014. – S. 25 – 29.
3. Berezovskaya T. P. Osobennosti razvitiya emocionalnogo intellekta starsheklassnikov / T. P. Berezovskaya // Psihologicheskij zhurnal. – 2006. – № 2. – S. 24 – 27.
4. Berezyuk G. Emocijnij intellekt yak determinanta vnutrishnoyi svobodi osobistosti / G. Berezyuk // Psihologichni studiyi Lvivskogo un-tu. – S. 20 – 23.
5. Breus Yu. V. Emocijnij intellekt yak chinnik profesijnogo stanovlennya majbutnih fahivciv socionomichnih profesij u vishih navchalnih zakladah : avtoref. disertaciyi ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Yu. V. Breus ; nauk. kerivnik V. R. Milyayeva ; Kiyiv. un-t im. B. Grinchenka. – Kiyiv, 2015. – 20 s.
6. Garskova G. G. Vvedenie ponyatiya «emocionalnyj intellekt» v psihologicheskuyu teoriyu / G. G. Garskova // Tezisy nauch.-prak. Konferencii «Ananevskie chteniya». – SPb.: Izd-vo SPb.un-ta. – 1999. – S. 26.
7. Goulman D. Emocionalnyj intellekt / D. Goulman; per. s angl. A. P. Isaevoy. – M.: AST: Astrel, 2011. – 478 s.
8. Derev'yanko S. P. Emocijnij intellekt yak chinnik socialno-psihologichnoyi adaptaciyi osobistosti do studentskogo seredovisha: avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk: 19.00.05 / S. P. Derev'yanko. – K., 2009. – 20 s.
9. Dubovik S. G. Rozvitok emocijnogo intelektu suchasnih menezheriv yak umova yih uspishnoyi diyalnosti / S. G. Dubovik, T. I. Drabchuk // Visnik Sums'kogo nacionalnogo agrarnogo universitetu. – Seriya : «Ekonomika i menezhment». – 2014. – Vip.5(60) – S. 1–7.
10. Zhuravlova M. O. Emocijnij intellekt yak problema psihologichnih doslidzhen / M. O. Zhuravlova // Nauka i osvita : naukovopraktichnij zhurnal Pivd. nauk. Centru APN Ukrayini. – 2009. – № 1/2. – S. 57 – 61.
11. Zaricka V. V. Emocijnij intellekt : analiz naukovih teorij / V. V. Zaricka // Teoriya i praktika suchasnoyi psihologiyi. – 2010. – Vip.1 – S. 27 – 22.
12. Zaricka V. V. Emocijnij intellekt yak skladova gotovnosti osobistosti do profesijnoyi diyalnosti / V. V. Zaricka // Visnik Harkivskogo nacionalnogo pedagogichnogo universitetu im. G. S. Skovorodi. Seriya «Psihologiya». – 2014. – Vip.49 – S. 42 – 51.
13. Zaricka V. V. Oznaki nayavnosti emocijnogo intelektu u osobistosti / V. V. Zaricka // Visnik Dnipropetrovskogo universitetu. Seriya «Pedagogika i psihologiya». – 2013. – Vip.19 – S. 74 – 79.
14. Karpenko Ye. V. Metodologichni nastanovi shodo vivchennya emocijnogo intelektu v paradigmi pozitivnoyi psihoterapiyi / Ye. V. Karpenko // Psihologiya osobistosti. – 2014. – № 1 (5). – S. 90 – 97.
15. Kulik N. A. Emocijnij intellekt : analiz suchasnih zahidnih doslidzhen / N. A. Kulik, L. L. Gilova // Problemi suchasnoyi psihologiyi. – 2018. – Vip.39 – S. 79 – 90.
16. Loshenko O. A. Osoblivosti formuvannya ponyattya «emocijnij intellekt» / O. A. Loshenko // Aktualni problemi sociologiyi, psihologiyi, pedagogiki. – 2012. – Vip.17.
17. Lyusin D. V. Struktura emocionalnogo intellekta i svyaz ego komponentov s individualnymi osobennostyami: empiricheskij analiz / D. V. Lyusin, O. O. Maryutina, A. S. Stepanova // Socialnyj intellekt : teoriya, izmerenie, issledovaniya: sb. nauch. tr. ; pod red. D.V. Lyusina, D.V. Ushakova. – M.: IP RAN – 2004. – № 4. – S. 129 – 140.
18. Melnik O. Emocijnij intellekt i kritichne mislennya / O. Melnik // Naukovi zapiski. (Seriya «Psihologiya») – 2009. – Vip. 12. – S. 122 – 131.
19. Nagorna O. A. Stresozahisna funkciya emocijnogo intelektu / O. A. Nagorna // Psihologichni perspektivi. – 2012. – Vip.20 – S. 161 – 171.
20. Nakonechna O. V. Struktura emocijnogo intelektu socialnih pedagogiv ta socialnih pracivnikov / O. V. Nakonechna // «Molodij vchenij». – 2017. – № 6(46). – S. 260 – 263.
21. Nosenko E. L. Emocijnij intellekt : konceptualizaciya fenomenu, osnovni funkciyi : [monogr.] / E. L. Nosenko, N. V. Kovriga. – Kiyiv, – 2003. – 158 s.
22. Pavelchuk S. Emocijnij intellekt yak fenomen suchasnoyi naukovoyi ta populyarnoyi psihologiyi / Sofiya Pavelchuk // Problemi gumanitarnih nauk. – 2014. – Vip.33 – S. 153 – 163.
23. Pankratova A. A. Emocionalnyj intellekt : o vmozhnosti usovershenstvovaniya modeli i testa Mejera-Seloveya-Karuzo / A. A. Pankratova // Vesnik Moskovskogo universiteta. – Seriya 14 : Psihologiya. – 2010. – № 3 – S. 52 – 64.
24. Sergienko E. A. Test Dzh. Mejera, P. Seloveya i D. Karuzo «Emocionalnyj intellekt» (MSCEIT V. 2.0) : Rukovodstvo / E. A. Sergienko, I. I. Vetrova. – 2010. – M. : Izd-vo «Institut psihologi RAN» – 176 s.
25. Stiven Dzh. Stajjn. Preimushestva EQ. Emocionalnyj intellekt i vashi uspehi / Stiven Dzh. Stajjn, Govard I. Buk. – Dnepropetrovsk : Balans Biznes Buks, 2007. – 384 s.
26. Shpak M. Emocijnij intellekt v konteksti suchasnih psihologichnih doslidzhen / M. Shpak // Psihologiya osobistosti. – 2011. – № 1(2). – S. 282 – 288.
27. Shpak M. M. Funkcionalni osoblivosti emocijnogo intelektu osobistosti / M. M. Shpak // Tehnologiyi rozvitku intelektu. – 2016. T. 2, № 3.
28. Shtajner K. Emocionalnaya gramotnost : intellekt s serdcem. Rukovodstvo po uluchsheniyu lichnyh i professionalnyh otnoshenij / Klod Shtajner. – K. : TOV «NVP «Interservis». – 2016. – 302 s.
29. Hell, L. Teorii lichnosti (Osnovnye polozheniya, issledovaniya i primenenie) / L. Hell, D. Zigler. – SPb.: Piter, 1999. – 608 s.
30. Bandura A. Social foundations of thought and action: a social cognitive theory / A. Bandura. – Englewood Cliffs, NJ: rentice Hall. – 1986. – 340.
31. Bradberry, Travis and Greaves, Jean. (2009). Emotional Intelligence 2.0. San Francisco: Publishers Group West.